

Menneskehedens vandring mod lyset

Mogens Lorentzens skammeligt ødelagte udsmykning i Roskilde Højskole

AF GORM BRUUN HANSEN OG CLAUS HELWEG OVESEN

Roskilde Højskole

Statsminister Thorvald Stauning var flere gange på Roskilde Højskole for at holde festtale: første gang 9. juni 1930 for at festligholde, at Arbejderbevægelsen havde overtaget den smukke bygning og derved indvi den første arbejderhøjskole i Danmark. Den anden gang var 3. november 1931 ved afsløringen den udsmykning, som er emnet for denne artikel.

Thomas Bredsdorff skabte Roskilde højskole i 1907 efter opfordring fra og støttet af flere lokale ildsjæle som en almen grundtvigsk-koldsk højskole. På bakken i Himmelev sogn ud mod fjorden byggedes den smukke skolebygning tegnet af Ulrik Plesner i en tillempet herregårdstil. Under Bredsdorffs ledelse havde højskolen stor succes, bl.a. med at invitere arbejderungdom fra København til møde med de traditionelle højskoleelever. Efter Thomas Bredsdorffs tidlige død i 1922 forsøgte familien af drive skolen videre, men uden held, og i 1929 solgte hans enke skolen til Arbejdernes Oplysningsforbund – AOF, nyligt stiftet af Harald Jensen. Det blev arbejderbevægelsens anden højskole efter Esbjerg.

AOF lod bygningen restaurere og ombygge af arkitekten Ivar Bentsen, som havde været Ulrik Plesners konduk-

Gorm Bruun Hansen, f. 1947, pens. gymnasielektor. Lokalthistorisk forfatterskab.

Claus Helweg Ovesen, f. 1945, cand.scient. (biologi). Har arbejdet i stat, amt, Kallundborg Museum samt RUC med naturfredning og natur- og kulturvejledning. Desuden frivilligt arbejde indenfor naturvejledning og kunstformidling.

Fig. 1. Roskilde Højskole, facade mod vest 1907, Roskilde Lokalthistoriske Arkiv.

tør ved selve opførelsen af Højskolen i 1907. Han var en af pionererne bag Bedre Byggeskik og tæt knyttet til samtidens kulturelle strømninger. Hele udsmykningen skulle fornyes.¹

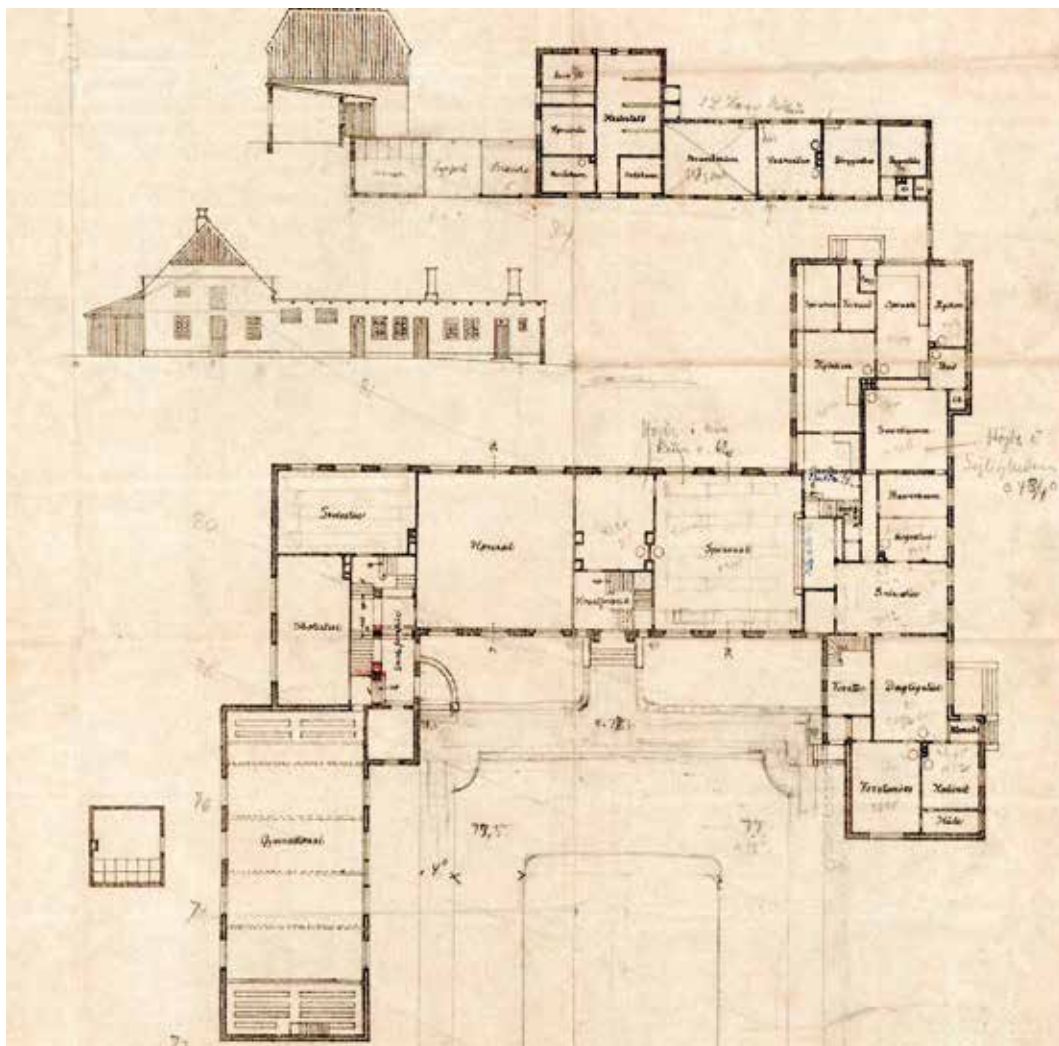
Harald Jensen lovede, at skolen ville blive en rummelig skole, hvor man med glæde kunne hænge et billede af Karl Marx op i foredragssalen ved siden af Grundtvig,² hvilket også skete efter krav fra den nye højskoleforstander Hjalmar Gammelgaard. Han fastholdt, at skolen fortsat skulle hedde Roskilde Højskole i modsætning til "Esbjerg Arbejderhøjskole". Såvel Thomas Bredsdorff som Hjalmar Gammelgaard lagde afgørende vægt på møder mellem by- og landboudom. Ved indvielsen 9. juni 1930 talte Thorvald Stauning om en skole "for landets arbejderungdom", hvori- mod Hjalmar Gammelgaard talte om en skole til "gavn for det hele samfund".³

Udsmykning af skolen

Men selvfølgelig skulle skolens nye status og mål også markeres kunstnerisk. Forstanderen Hjalmar Gammelgaard henvendte sig allerede 17/5 1930 til Ny Carlsbergfondet for at bede om støtte til totaludsmykning af skolens foredragssal,

*Fig. 2. Roskilde Højskole,
Luftfoto ca. 1929, Roskilde
Lokalhistoriske Arkiv.*

hvor der hidtil havde hængt malerier med mytologiske emner. Foredragsalen er det naturlige centrum i en højskole til morgensamling, foredrag, taler af gæster udefra og diskussioner om samfundsforhold. I ansøgningen er også nævnt den foreslåede kunstner, nemlig Mogens Lorentzen, som "...kunne give Foredrags- og Festsalen en særlig smuk og med Skolens Formaal og hele Aand stemmende Udsmykning."⁴ Lorentzens redegørelse for sine ideer til udsmykningen blev vedlagt. Heri nævnte han også sit honorarkrav: 15.000 kr.⁵

Kun 14 dage før havde Hjalmar Gammelgaard telefonisk inviteret ham til Roskilde Højskole og spurgte om han ville udsmykke "festsalen". Lorentzen mødte op allerede samme dag, besøgte lokalet, målte op og var straks parat. 5

Fig. 3. Ulrik Plesner: Plan af højskolen, 1907 med "høresalen". Kunstabibliotekets arkitekturtegninger.

Fig. 4. Høresalen, ca. 1920.
Thomas Bredsdorff på
talerstolen. Jul i Roskilde
1955 s. 5.

dage efter fik han den "store" ide med "massernes fremmarch" med "hinanden i hænderne" og arbejdede så som en "vanvittig" videre med hele salen, således at han kunne udfærdige det uhyre detaljerede bilag til ansøgningen allerede 16. maj. Ud fra Lorentzens dagbogsnotater i disse dage er det klart, at det er Ny Carlsbergfondets direktør Francis Beckett, som overfor Gammelgaard har peget på Lorentzen. Han støttede ham flere gange i forløbet og kaldte hans skitser for "kloge". Beckett havde fået øje på Lorentzen i forbindelse med dennes bidrag i årene før til udsmykningen af "Stærekassen", datidens radiohus, som senere blev til Det kongelige Teaters Ny scene.⁶ Lorentzen angiver selv, at det var forstander Hjalmar Gammelgaard, som henvendte sig til ham.⁷

Flere forhold var ved at forsinke beslutningen i mindst et halvt år til Lorentzens store fortvivlelse, men takket være resolut indgriben fra Francis Beckett og fondets formand, Carl Jakobsens søn Helge Jakobsen, blev støtten bevilget allerede 23/6.⁸

Det var en oplagt opgave for Ny Carlsbergfondet i denne periode, hvor man lagde megen vægt på den kunstneriske udsmykning af skoler og andre institutioner til dannelse og opdragelse af den opvoksende ungdom.⁹ Det kom der en del mere eller mindre kendte udsmykninger ud af over det ganske land på skoler, biblioteker, svømmehaller, højskoler, sygehuse m.fl.

Fondet betalte i Roskilde således delvist Ole Søndergaards udsmykning af trapperum og sangsal i Roskilde Realskole (senere Gråbrødre Skole). Bevillingen på 6.000 kr ud af ansøgte 9.000 kr blev givet 15. september 1931, altså godt et år efter Højskolebevillingen.¹⁰

Det er således karakteristisk, at kunsthistoriker og direktør for fondet Francis Beckett i et brev til fondets formand Helge Jacobsen argumenterer for, at det er vigtigt at støtte kunst til arbejderhøjskolen, fordi fondets penge stammer fra arbejderes indsats, og fordi det "kan have afgørende Betydning for dansk Kulturs Bevaring i Fremtiden, at Arbejderne bliver delagtige i kunstneriske Frembringelser".¹¹ Ud fra samme tankegang sikrede Ny Carlsbegfondet, at Esbjerg Arbejderhøjskole kunne købe 4 statuer af billedhuggeren Svend Rathsack.¹²

Fig. 5. Festen ved Arbejderbevægelsens overtagelse af Højskolen 9/6 1930, foto set ind mod Roskilde. Roskilde Lokalhistoriske Arkiv.

Fig. 6. Mogens Lorentzen,
selvportræt 1930'erne.
Mogens Lorentzen museet.

Der var blandt kunstnere og kunsthistorikere i tiden en stigende interesse for store vægudsmykninger. Fra tiden før Første Verdenskrig kendes fra Danmark især Jørgen Sonnes frise på Thorvaldsens Museum, malerierne i Universitetets forhal og festsal samt Joakim Skovgaards udsmykning af Viborg Domkirke. Kunstakademiet og flere af dets lærere prioriterede denne kunstform, og der blev påpeget et behov for et samarbejde med arkitekter. Ideerne bag var at komme ud til den brede befolkning. Kunsten til folket, kunstneren som agent i demokratiets tjeneste, som den socialdemokratiske ideolog og kunstformidler Julius Bomholt allerede sagde i 1925.¹³ Den norske maler Per Krohg, som Lorentzen også lærte af i 1930 ved et besøg i Oslo, formulerede de samme tanker: "udsmykningen af de offentlige bygninger er et demokratisk projekt, hvor kunstnere kunne få folket i tale."¹⁴ Midt under arbejdet på Højskolen i august 1930 tog Mogens Lorentzen til Oslo for af Per Krohg at lære de svære detaljer ved al fresco teknikken.¹⁵

Dette er præcist også Mogens Lorentzens hensigt. Tidligere havde han været inde på de samme overvejelser, da han i 1918 proklamerede, at "Atelierbilledets tid er forbi", og at malerne skulle lægge alle kræfter i store rum med "de vældige Flader...som altid står ens og går fast i Rummet!"¹⁶

I Roskilde Højskole skulle han netop komme til at arbejde med det første, medens anden del af udsagnet så sørgeligt skulle mislykkes, som vi skal se senere!

I denne periode diskuterede fondets ledelse ikke valget af kunstner, men overlod det til bygherre at bestemme. Senere i 1930'erne skiftede man politik og ønskede (og ønsker stadig) altid selv at udpege en kunstner og ikke bare acceptere det lokale forslag.¹⁷ Nok fordi en del kunstværker ikke var faldet ud til fondets tilfredshed. Gælder det mon også de to nævnte skoleudsmykninger i Roskilde? Det bliver nok aldrig formuleret eksplicit!

Maleren Mogens Lorentzen (1892-1953)

Allerede i 1920'erne var Mogens Lorentzen en anerkendt kunstner med mange udstillinger og var en del af det kulturradikale miljø. Han blev i 1931 svoger til den socialdemokratiske politiker, forfatter og litterat Hartvig Frisch, da denne ægtede Lorentzens søster Edith. De to har korrespondancer fra 1920'erne, Hartvig Frisch blev inviteret til at se forarbejdet og til at overvære afsløringen af kunstværket i november 1931, og de forblev venner til Frisch's død i 1950.

Mogens Lorentzen fik i de år flere store opgaver med støtte af Ny Carlsbegfondet, således Frascati i 1931¹⁸ og Det kongelige Teaters Ny scene (skabt som Radiohus) i 1929-31.

MOGENS LORENTZENS KENDTE RUMUDSMYKNINGSOPGAVER

- Frederik d. 7. og Grevinde Danner, Kinopalæet, 1918 (brændt under besættelsen)
- Kunstneres Efterårsudstilling, 1921 (sammen med Kay Fisker)
- Danske pavillon på verdensudstillingen i Paris 1925
- Det kongelige Teater, Ny Scene (Stærekassen), opr. Radiohus, 1930
- Menneskehedens vandring mod lyset, al fresco på Roskilde Højskole, 1930-31
- Frokost i det grønne, på restaurant Frascati, København, 1934, nedrevet i 1970'erne
- Året i Danmark, vægmaleri i Den danske Klub i London, 1936-37.

Alle udsmykninger bortset fra Stærekassens er i dag forsvundne.

Mogens Lorentzen har en plads i dansk billedkunsts historie, men huskes i dag nok mere som fremtrædende, kulturradikal stemme fra 1920'erne og til sin død. Han var virksom og en vigtig røst i den ret unge Danmarks Radio, bl.a. med det ugentlige "Saa gik...", han skrev skønlitteratur og digte, herunder for børn; han havde humor. Han fik udgivet postkort, bl.a. julekort, med sine tegninger og korte, rimede sentenser, og han hjalp også yngre kolleger indenfor maleriet til at komme frem og få solgt deres arbejder. Mest kendt er han i dag nok for den fremragende – ikke kristelige, men solhvervsmarkerende – sang om "Juletræet med sin Pynt" og i nogen grad ABC-visen og "Mor Danmark". Han er blevet kaldet "den muntre og populære, den sorgløse maler og digter, halvbohemer".¹⁹

I Valby findes i dag et digitalt Mogens Lorentzen-museum, hvor en kreds af interesserede har samlet et stort materiale om hele hans litterære og billedkunstneriske indsats.²⁰

Som søn af anatomiprofessor Carl Lorentzen har han ikke arbejderbaggrund, hvad han faktisk også selv fremhæver i sin åbningstale ved indvielse af højskolefreskerne: "Jeg er en Outsider her... jeg har haft en privilegeret og beskyttet Barn-dom."²¹

Han var begyndt at læse medicin ligesom sin far, men indså ret hurtigt, at hans interesser mere lå i billedkunst og gik på teknisk skole og senere hos maleren Rostrup Boysen for at lære at tegne og male. Han supplerede dette med flere udenlandsrejser, hvor han givetvis også har set eksempler på monumental mur- og rumkunst.

Da han var færdiguddannet besøgte Mogens Lorentzen Christiansø sammen med nogle af de allerstørste skikkelser i dansk, "klassisk" modernisme: Karl Isakson og Edvard Weie, og sidstnævnte havde han et særligt nært forhold til. Weie har således malet ham flere gange, malet et portræt af hans far, professor Lorentzen samt et stort havebillede fra sommerboligen i Sletten med Mogens Lorentzen, hans mor og hans broder.

Mogens Lorentzen kom flere gange til Norge, dels på ferie, dels for at få kendskab til de helt nye, store udsmykninger, særligt på Oslo rådhus. Han så værker af og kom i forbindelse med samtidige, kendte norske malere som Per Krohg, Edvard Munch, Alf Rolfsen og Henrik Sørensen. Norges kontakterne førte bl.a. til, at man til Nasjonalgalleriet indkøbte Lorentzens morsomme selvportræt med høj hat fra 1927.

Gentagne gange klager Lorentzen over sin dårlige økonomi. Det lysnede dog, da han takket være udsmykningerne af Frascati, Stærekassen og Højskolen efterhånden bliver en kendt kunstner.²²

Med Roskilde-udsmykningen træder Lorentzen som en betydningsfuld billedkunstner indenfor arbejderbevægelsen og dens folkelige oplysning. Der var i samtiden, og både før og efter Lorentzen, interesse for denne motivverden med kunstnere som de noget ældre brødre Erik Ludvig og Frants Henningsen, og en senere kunstner som Victor Brockdorff. Direkte, realistiske arbejdskildringer er ikke Lorentzens sag, han er ikke "arbejderkunstner" i snævrere forstand, men 10 år inden arbejdet i Roskilde malede han dog en meget ekspressiv skildring af den tyske socialist og agitator Karl Liebknecht. Man fornemmer, at bevægelsen havde hans sympati.

Arbejdet

Helt fra opgavens start havde Mogens Lorentzen en klar forestilling om det færdige arbejde: placeringen, dispositionen, farveholdning og mange detaljer.²³ Teknikken er al fresco, dvs. at tegning og maling påføres våd puds, en gammel og vanskelig teknik, men normalt med meget bestandig varighed – dog desværre ikke her! Allerede 20. juli 1930 har avisen Socialdemokraten en artikel om højskoleudsmykningen med Lorentzens skitser, der i vidt omfang svarer til de endelige billeder. Han arbejdede altid hurtigt, og han havde også haft "pressevisning" af udkastene. Mogens Lorentzen udførte skitserne til udsmykningen på karton i sit hjem i løbet af efteråret 1930 samtidigt med færdiggørelsen af Stærekassens udsmykning.

Derefter tog han ophold på Roskilde Højskole 7/7-7/10 1931 for at overføre skitserne til salens vægge. Til elevernes begejstring optrådte han i denne periode både for skolens lærere og elever med sang og oplæsning af egne værker.²⁴

Fig. 7. Indvielsen af freskerne 3/11 1930.
Foto Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv.

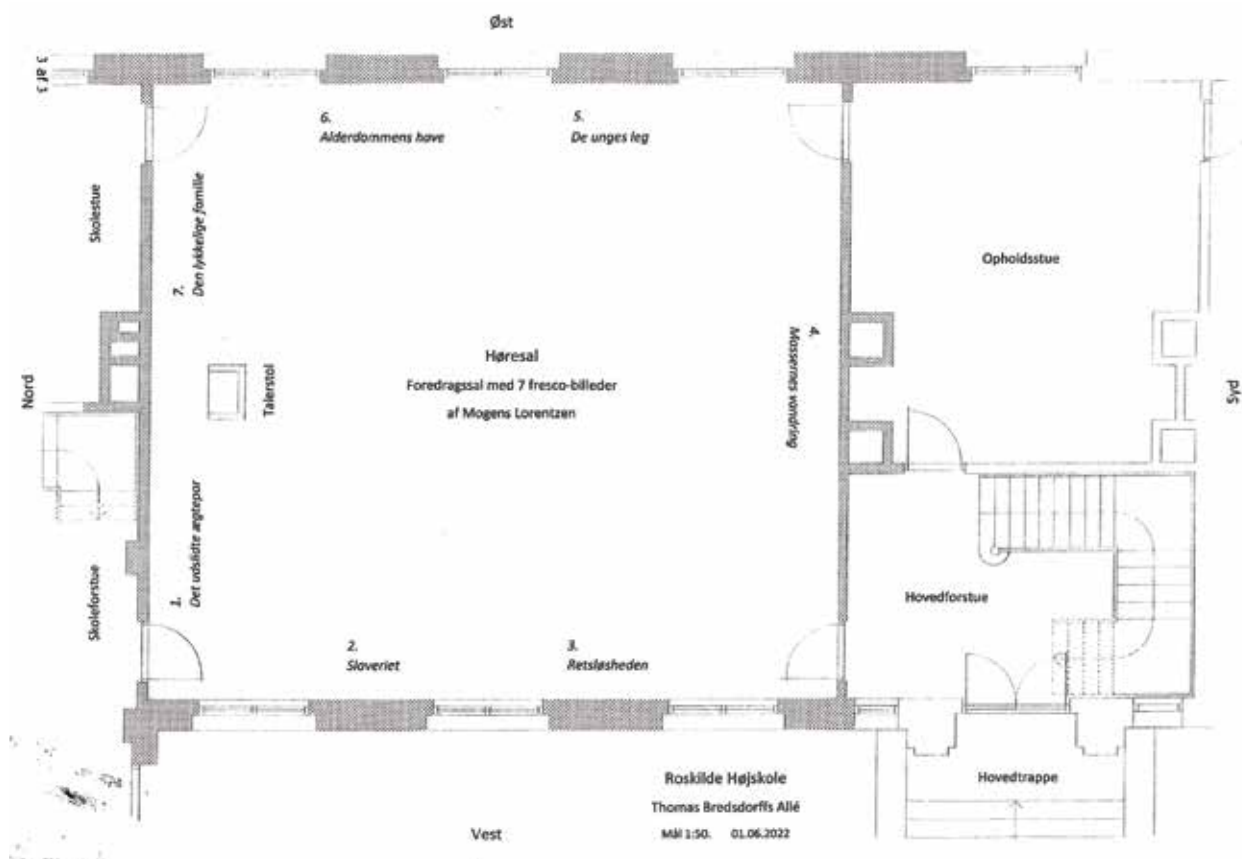

Fig. 8. Høresalen med angivelse af freskernes placering. Udarbejdet af Kåre Lauritsen på basis af Ulrik Plesners originaltegning.

Mogens Lorentzen tillod sig på forventet efterbevilling at lade fortage en del ændringer af foredragssalen for at freskerne kunne komme bedre til deres ret: bedre belysning (PH-lamper) nyt loft, nye paneler, nye gardiner samt dørlukker. Ny Carlsbergfondet accepterede merudgifterne på trods af, der ikke var blevet ansøgt på forhånd.²⁵

Freskerne er i dag helt forsvundne. Vi har kun bevaret nogle store og efter omstændighederne gode affotograferinger fra 1975, som Arbejderbevægelsen lod foretage, da man forlod den gamle højskolebygning.

Disse farvefotos har med årene fået en gulbrun varm tone, som de originale billeder næppe har haft. Ved anvendelse af et almindeligt farvekorrigeringsprogram i en computer har vi fået billederne over i en mere klart grå, sort og brun farvetone, enkelte steder med et lilla-agtigt indslag, som formodentlig er mere korrekt.²⁶ Sammenligning med optagelser fra forfaldstiden med graffiti-vandalisering tyder også på, at de således korrigerede farver kan være tættere på originalerne, end de bevarede fotografier fra 1970'erne er. Vi har dog valgt at vise affotograferingerne fra 1975 som gennemgående illustration, men i enkelte tilfælde at bringe de

farvekorrigerede udgaver og fotos af billederne med graffiti fra forfaldsperioden til sammenligning. Desuden har vi fundet flere sort/hvide fotografier, som viser billedernes placering i salen, medens den endnu fungerede.

"Menneskehedens vandring mod lyset"

I bilaget dateret 16. maj 1930 til ansøgningen til Ny Carlsbergfondet har Mogens Lorentsen ganske detaljeret beskrevet sine ideer og planer og forklaret intentionerne, ligesom han har lagt sig fast på det tekniske: freskomaleri hele rummet rundt fra loft til de høje paneler med gennembrud af døre og vinduer. Motivet er en lang udviklingshistorie, som skal ses begyndende til venstre for foredragsholderen hele auditoriet rundt og sluttende til højre for foredragsholderen, alt set fra tilhørerens synsvinkel. Foredragssalen på Roskilde Højskole lå midt i bygningen med dagslysvinduer mod øst og vest. Talerstolen stod i rummets nordside, altså med udsigt primært til rummets sydvæg, medens tilhørerne således primært så mod nord.

Lorentzen kalder helheden for "den sociale Udviklings Historie...begyndende i mørke (Uvidenhed og Trældom) frem til Lys (Kundskab og Frihed)". Farveholdningen skal følge denne linje. Lorentzen siger selv i sin tale ved afsløringen, at serien bevæger "sig fra Fattigdommens Farver, Kartofflens Farver, brunt og gråt, sort og hvidt, frem mod Spektret.... Udviklingen fra Mørke til Lys, fra Vankundighed til Kultur."²⁷ Lorentzen udnytter her også meget bevidst lysindfaldet i salen, idet den kraftige eftermiddagssol lyser ind ad vinduerne fra vest og belyser de glade farverige scener, medens der er meget mindre lys på de dystre scener på vestsiden.

I den følgende beskrivelse vil vi følge Lorentzens egen redegørelse fra ansøgningen – en redegørelse, som også delvis gentages og videreudvikles i hans indvielsestale 3. november 1931. Hvis vi satte os i foredragssalen til et af de traditionsrige arbejderhøjskoleforedrag ved f.eks. Hjalmar Gammelgaard, Knud Heinesen eller Ib Koch Olsen, ville vi til venstre for talerstolen og tavlen se et udslidt yngre ægtepar, trætte og udsigtsløse. Konen sover, medens manden måske ser længselsfuldt på situationen på den anden side af talerstolen – slutscenen i "Vandringen mod Lyset"? I hvert fald kalder maleren selv denne scene for "Længsel efter Lyset".

Vender tilhøreren sig derefter lidt til venstre ser han to store scener, som begge illustrerer, alt hvad arbejderbevæ-

På de følgende sider viser fig. 9 til fig. 15 Mogens Lorentzen: *Menneskehedens vandring mod lyset*.
Freskoserie på Roskilde Højskole 1931. Fotograferet ca. 1975. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Fig. 9. *Det udslidte ægtepar.*

Fig. 10. *Slaveriet.*

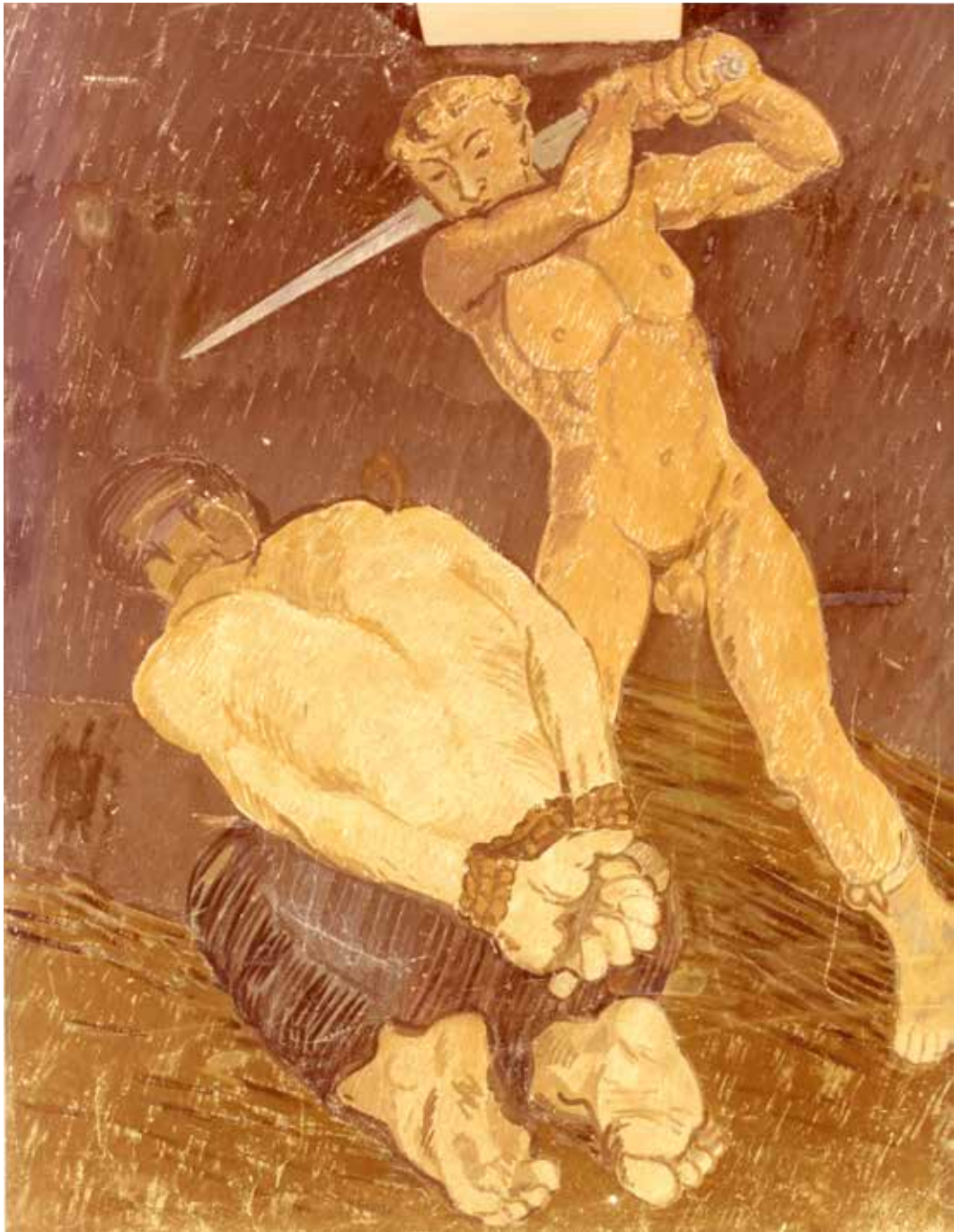

Fig. 11. Retsløsheden.

Fig. 12 A. Massernes vandring mod lyset, foto 1975.

Fig. 12 B. Computer-farvekorrigeret udgave ved Per Stengade.

Fig. 12 C. Foto 2018 med graffiti, foto Jes Fabricius Møller.

Fig. 12 D. Sort/hvid gengivelse i Arbejderhøjskolen 1931 s. 81.

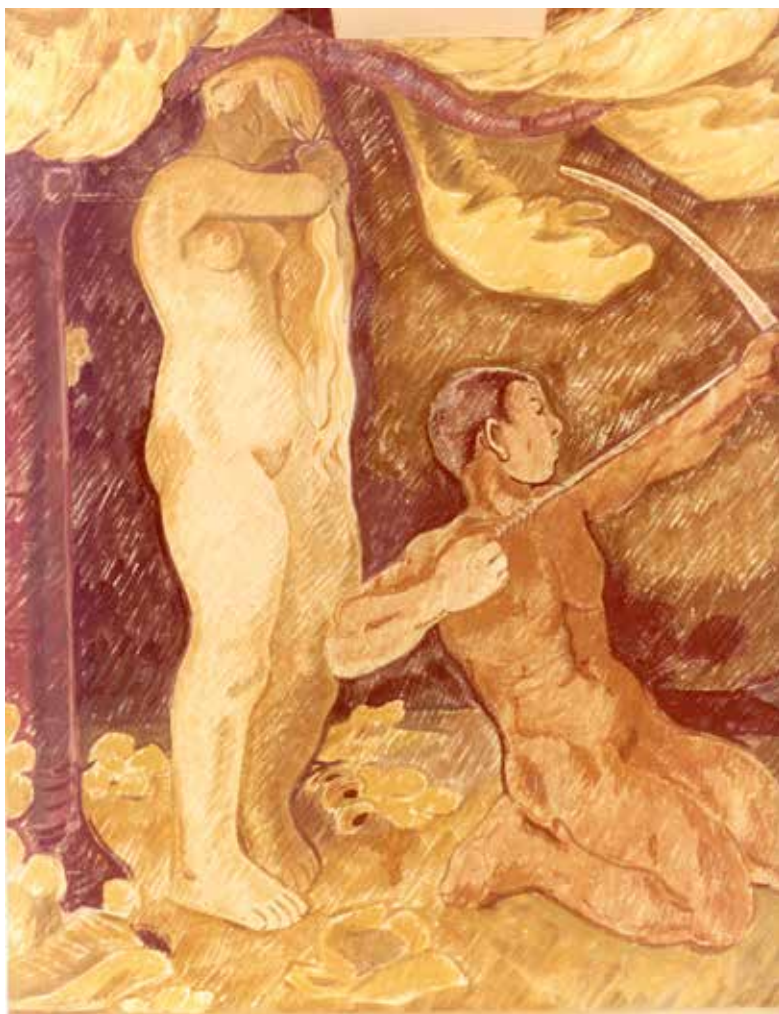

Fig. 13. De unges leg.

Fig. 14 A. Alderdommens have, foto 1975.

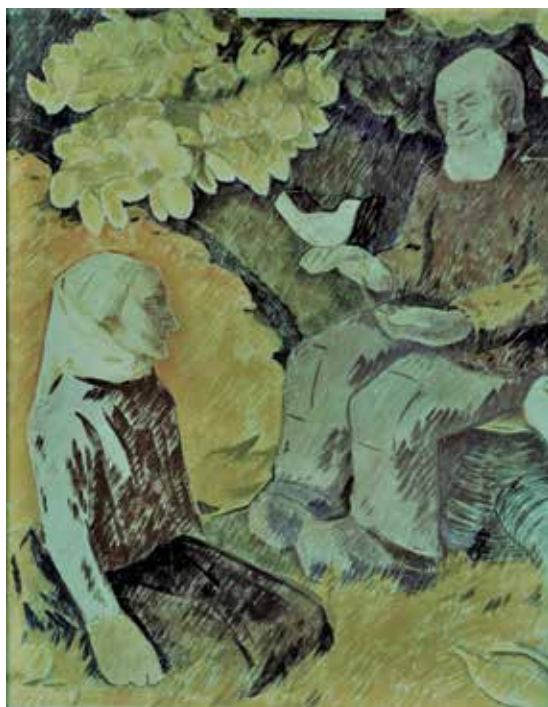

Fig. 14 B. Computer-farvekorrigeret udgave ved Per Stengade

Fig. 14 C. Foto 2018 med graffiti, foto Jes Fabricius Møller.

Fig. 15 A. Den lykkelige familie, foto 1975.

Fig. 15 B. Computer-farvekorrigeret udgave ved Per Stengade.

Fig. 16. Den gamle mand, udsnit fra "Alderdommens have".

Fig. 17. Edvard Munch: udsnit fra vægmaleriet "Historien" i festsalen på Oslo Universitet 1916. Foto Claus Helweg Ovesen.

gelsen har skullet kæmpe imod: slaveriet, det ekstremt hårde slid med tunge byrder, og retsløsheden, vilkårligheden, barbariet med halshugningen af den bagbundne mand.

Fra nu af går det fremad. På hele salens sydside har vi den store procession: den store skares tætsluttende march fra denne mørke side mod lyset, friheden, fremtiden. Denne vandring mod lyset er oplagt hovedbilledet med de mange rækker af mennesker, der bevæger sig frem gennem et kun let antydte landskab, iagttaget af en skematisk vist dreng til højre i billedet. I forreste række er menneskene individualiserede, længere bagud bliver skildringen af deltagerne stadig mere skematisk. Fotos af de vandaliserede billeder afslører, at affotograferingen fra 1975 ikke har medtaget de yderste dele af Lorentzens billede i begge sider over dørene, hvor vi kan se, at menneskemængden strækker sig endnu længere bagud. Forrest i midten ser vi en smuk skildring af en kvinde og mand, der holder deres lille datter i hånden og svinger hende frem, mens faderen holder en lidt større dreng i den anden hånd.

Mogens Lorentzen forklarer selv afvekslingen mellem påklædte og nøgne mennesker således: det skulle hverken være en skovtur eller en sekt – vi kan også sige: hverken en revolutionær kampmarch eller en idealiseret menneskehed i antik stil.

Fig. 18. Den unge pige, der klipper sit hår; udsnit fra "De unges leg".

Fig. 19. Kai Nielsen: Vågnende kvinde/Århus-pigen, 1920. Foto: Claus Helweg Ovesen.

Det er denne apoteose til arbejderbevægelsens fremmarch og fremskridt, som taleren har for øje stående på talerstolen.

Menneskehedens procession resulterer i, hvad vi ser på højre side: "ungdommens leg", to unge, smukke mennesker, fritidssamfundet, ligestilling mellem kønnene, sporten, kærligheden, nøgenheden; og derefter pendanten: det ældre ægtepar i en haveidyl siddende under et træ med en fugl, der lander på mandens hånd. Det er næsten nutidens velfærdssamfund!

Hele frisen slutter så af til højre for foredragsholderen set fra tilhørerens plads med det billede, Mogens Lorentzen selv kalder "Den lykkelige familie, hvor Linjerne er lodrette i Gruppen og afsluttes i Solens Cirkel... meget farvestærkt: Gloende Sol, grønt Hav, gul Refleks på Søen osv." Netop solen og dens uregelmæssige stråler er helt central her, alle øvrige elementer underordner sig denne og fremstilles stærkt skematisk også med nogle af Lorentzens karakteristiske stiltræk: store hænder og fødder og ikke helt naturlige farver.

Det var denne scene, manden fra første scene længselsfuldt kikkede efter. Det er den lykkelige families knæfald for solen. Solens genskin i havet danner næsten en bro.

I hjørnerne ses fire smalle vægfelt, ca. 80 cm brede med "Stilleben" forestillende symbolske genstande: redskaber, våben, kunstens attributter samt videnskabens attributter – globus, bøger, mikroskop, radio m.m. samt en læsende

person, alle med tilknytning til de tilstødende billeder og alt som symbol på udviklingen.²⁸

Den gamle mand med store træsko og lapper på bukserne og håndstillingen har en ganske stor lighed med den gamle fortæller i Edvard Munchs "Historien" i salen på Oslo Universitet, som Lorentzen med stor sandsynlighed har set.

Lorentzen fortæller selv, at han i mangel af levende model til den unge kvinde i "Ungdommens Leg" brugte Kai Nielsens Aarhuspige fra 1920. Der er tydelige ligheder mellem de to kvindeskildringer i form af de kraftige ben, de ret små bryster, det bøjede hoved og de hævede arme. Hos Lorentzens holder og klipper pigens hævede arme det lange hår, mens Kai Nielsens kvinde blot strækker sig i sin opvågning. Den erotiske udstråling hos Aarhuspigens er der ikke meget tilbage af hos Lorentzens lidt spagfærdige figur.²⁹

Han antyder også, at kønsfordelingen mellem siddende og stående figur har været omvendt, men skiftede under arbejdet. Man kan da også undre sig lidt over mangel på primært mandligt tegn på den siddende bueskytte.

Alle mennesker på billederne er groft tegnede og med meget store hænder og fødder. Dette stiltræk ses også i et samtidigt Lorentzen-billede med en nøgen mand siddende på et stengærde.

Udsmykningen afsløres

Den 3. november 1931 kom Th. Stauning på Roskilde Højskole for at byde de nye elever velkommen til vinterhøjskolen. Men særligt for at afsløre Mogens Lorentzens kunstværk. Han talte om Arbejderhøjskolens formål og virke i samfundet og for fremtiden. Næsten til slut sagde han, at når eleverne "færdes her i dagens undervisningstimer, vil de have for øje en række billeder på salens vægge, kunstnerens opfattelse af underklassens vandring frem mod lyset. De vil se billeder af fortidens trælle, og de vil se den unge frigjorte slægt, hvortil de selv hører, lykkeligt ved at være nået frem til oplysningens sal".³⁰

Mogens Lorentzen holdt selvfølgelig også en tale ved afsløringen af sit hovedværk. Heri fortæller han om værkets historie og tilblivelse, om sine overvejelser og intentioner og diskuterer nogle kunstneriske greb, bl.a. farverne, placeringen i forhold til sollysets indtrængen igennem vinduerne og figurerens størrelse. Menneskene er bevidst i overstørrelse, bortset fra den store procession, hvor det ville ødelægge perspektivet, men så er der tilføjet den lille dreng forrest for at fastholde størrelsesforholdet. Helt overordnet understreger

Fig. 20. Foredragssalen i funktion med dele af frise. Foto 1960'erne, Arbejderhøjskolen okt. 1962 s. 5.

Mogens Lorentzen, at billedfrisen ikke er socialrealistiske billeder af arbejdspladser: Jeg har gjort ”..et rigtigt Greb ved at gøre Socialdemokratiet identisk med Menneskeheden”.³¹

Lorentzen sluttede sin tale af med – som den digter han også var – et digt skrevet af ham selv:

*Vi er det graa, profane Tog
Af Navnløshedens Helte.
Alverdens Folk, Alverdens Sprog
Har ladet sig sammensmelte.
Vi er et Folkeslag
Fra altid til i Dag.
Vor Vej er selveste Tiden.*

*Vi stiler mod Lysets Land,
Vi ved fra Barn af gives,
Hvor alle fødes Menigmand
Og alle Evner trives.
Der skal hvert Individ
Bli' Brændpunkt for sin Tid,
Og hver Funktion af Liv
Udstraale Kollektiv.
Det Land er Morgendagen.*

Her lykkes det for digteren Lorentzen at udtrykke det samme som for maleren!

Fig. 21. Foredragssalen 1961-62. Ved udvidelsen og renoveringen i 1962 blev alt i foredragssalen udskiftet bortset fra freskerne. Ny Carlsberg-fondet.

Arbejderbevægelsens apoteose

Th. Rørdam, som havde været såvel elev som lærer ved højskolen i 1940'erne, erindrer således: "Mogens Lorentzens fresker i foredragssalen mindede mig om småmandens vej fra trældom til lysere kår".³²

Højskolehistorikeren Roar Skovmand skrev i 1949: "Tungt og dysters virker de store kartoffelfarvede billedflader, men det er tilsigtet, for at glansen fra solen, som afslutter billedrækken, kan komme til sin ret. Der er alvor og vægt over disse billeder".³³

Avisen Social-Demokraten bragte allerede 20. juli 1930 en omtale af den kommende udsmykning, illustreret med Mogens Lorentzens skitser til de 7 motiver. De svarer med et par undtagelser ret nøje til de færdige billeder. Det er sandsynligvis de skitser, som ledsagede ansøgningen til Ny Carlsbergfondet 17. maj 1930.

Afvigelserne til de endelige billeder ses især i motivet "Alderdommens have". I skitsen ser det ud som om, de to gamle er ved at plante et træ. I "Ungdommens leg" har den stående figur en anden position end på det endelige billede, mens den knælende bueskytte er bibeholdt.

Journalisten skriver bl.a.

..."Endevæg skal optages af det centrale i Billedserien:

Massernes Vandring mod Lyset. Dette Storbillede virker allerede i Udkastet monumentalt og gribende. Det endeløse Tog, Underklassens vældige og enige Fremmarch mod Lyset og Sejren. Det er lykkedes Mogens Lorentzen i dette Kæmpebillede at give udtryk for Arbejderbevægelsens Vælde, den verdensomspændende Solidaritet. Naar dette Billede til sin tid smykker Højskolens Festsal, vil vi eje et enestaaende Værk, der på moderne Maade fremstiller vor Tids største Foreteelse, Arbejderbevægelsens Samling og Opmarch."

Det er tydeligt den socialdemokratiske avis' begejstring for arbejderbevægelsens apoteose!

Lorentzens forsvundne værk interesserer i dag nok primært som et billede på tiden og på holdninger i arbejderbevægelsen.

Kunsthistorikeres vurderinger

Kunsthistorikeren Herman Madsen omtaler i 1934 Mogens Lorentzen som ekspressionist og "som en Kunstner, der behersker den dekorativt-monumentale Billedvirkning, hvorfor har han ikke faaet den store, dekorative Opgave, han for-

tjener? Han er en af de faa i den yngre Kunst, som kan forene en fornem Æstetik med en bred anskuelig Folkelighed. ... han er en Kunstner med en ualmindelig levende Indstilling overfor det, som rører sig omkring ham. Lad ham skyndsomst faa nogle Banegaarde at dekorere, han ejer nemlig baade de kunstneriske og i bedste Forstand folkelige Egen-skaber, der tiltrænges".³⁴

Den samtidige kulturradikale og marxistiske forfatter og kunstkritiker Otto Gelsted omtaler flere af Lorentzens udsmykningsopgaver, bl.a. Roskildebillederne. Hans bedømmelse af Lorentzen er, at han har et meget skiftende fysiognomi, som også har taget social-politiske malerier op, og slutter med følgende vurdering: Mogens Lorentzen er "en ægte artist med en krøllet og opfindsom hjerne og et pågående humør, der har gjort ham til en populær figur ikke blot i København, men ud over landet".³⁵

I sin danske kunsthistorie fra 1956 skriver en af tidens mest fremtrædende og indflydelsesrige kunsthistorikere, Leo Swane, flg. om Mogens Lorentzen og specielt Roskildebillederne:

... den plakatatagte, hurtigt opnåede effekt blev et naturligere mål... den passede også bedre til de sociale tendenser, som dukkede frem, f.eks. med billedet af Liebknecht. I den linie ligger også de fresco-dekorationer, han i 1930-31 malede til Arbejderhøjskolen i Roskilde, hans største arbejde. Det er intelligent, som idé betragtet, som venteligt af Mogens Lorentzen. Han har forstået, hvor han er, det store arbejdet tog mod lyset, de letfattede skildringer af trældom og den lykkelige familie, er inden for en rimelig grænse af social agitation, lidt umoderne med tone af halvfemsernes studentersamfund. Men den forstandige, i enkelte scener næsten fantasifulde, behandling af motiverne kan ikke dække over manglen på kunstnerisk energi. ... når ikke sine forbilleder, og som helhed er den maleriske virkning svag; der er ikke gjort noget egentligt arbejde med farven.³⁶

Med snart 70 års afstand må Swanes karakteristik af freskerne rent æstetisk og billedkunstnerisk siges at stå ved magt. Det gør dog ikke tabet af udsmykningen som tids- og kulturbillede og som hovedværk indenfor kunst knyttet til arbejderbevægelsen mindre beklagelig!

Ødelæggelsen

I 1962 gav Ny Carlsbergfondet efter aftale med kunstnerens enke højskolen lov til at foretage nødvendige reparationer af

loftet, selvom det måske ville gribe ind i Mogens Lorentzens fresker.³⁷ Det lykkedes at lægge 2 store jernbjælker ind i loft uden at genere freskerne.³⁸

Trods gentagne om- og (grimme) tilbygninger i 1950-60'erne var højskolebygningerne efterhånden for gamle, for slidte og for små. Arbejderbevægelsen byggede så de nye bygninger mod NØ på egne jordstykker, de bygninger, som nu rummer Comwell-hotellet. Hertil flyttede arbejderhøjskolen i 1976. Bestyrelsen for højskolen drøftede, hvad der skulle ske med freskoerne, men opgav at flytte dem p.g.a. opgavens sværhedsgrad og lod dem i stedet gennemfotografere. Det er disse fotos, som illustrerer denne artikel.³⁹ Sygehjælpernes Pensionskasse havde købt bygningerne og udlejet dem til Dansk Flygtningehjælp, som lovede at passe på kunstværkerne.⁴⁰ Bl.a. boede en overgang Henning Beckers såkaldte vietnamdreng her. Senere blev skolen udlejet til Tvind-skoleværket. En af forfatterne har ved selvsyn set, at i den periode var kunstværkerne helt intakte.

Derefter kom bygningerne desværre til at stå helt tomme og ubrugte og blev genstand for omfattende vandalisering med ødelagt tag, åbne vinduer og døre og altomfattende graffiti på alle vægge. Flere ejere ønskede at bebygge området, men lod bygningerne forfalde, da de ikke syntes om de politisk bestemte lokalplaner, hvad angår bebyggelsesprocenter og højder.

Det lykkedes heldigvis i sidste øjeblik at redde selve den gamle hovedbygning. Den står nu flot med 17 lejligheder. Men indvendigt er alt nyt. Mogens Lorentzens freskoer er uigenkaldeligt forsvundne.

Roskilde Højskoles arkitektonisk værdifulde ydre har kunnet bevares gennem en ombygning til lejligheder, mens husets indre med rummene er totalt ændret. En bevarelse af

Fig. 22. Foredragssalen med vægmalerier ødelagt af graffiti. foto Lars Kihldorff, ca. 2015.

høresalen med freskerne var næppe realistisk med den nuværende indretning, og desuden var de jo ødelagt af graffiti. Dette problem møder jo stort set al mur- og rumkunst, når tidene og dermed bygningsers anvendelse ændres.

Mogens Lorentzen er ikke "arbejderkunstner" i snævrere forstand. Kunstnere som f.eks. L.A. Ring, Erling Frederiksen, Victor Brockdorf og Peter Hansen har haft det arbejdende menneske som vigtigere motiv for deres skildringer. I Roskilde-billederne er det strengt taget kun "tunge byrder", som direkte viser arbejdende mennesker. Lorentzen har, som han også selv anfører, ønsket at skabe en sekvens af billeder fra de af arbejdet slidte og undertrykte mennesker over fællesskabet i optøget til de positive skildringer af velfortjent glade mennesker på salens østside.

Mogens Lorentzens udsmykning af Roskilde Højskole har været et storværk i dansk arbejderkunst, og man kan kun beundre, hvordan han med sin egen anderledes baggrund er gået helhjertet til opgaven, endda sådan, at der kan siges at ligge en kunstnerisk idé bag de i nogen af billederne triste "kartoffelfarver". For os forfattere har det været en oplevelse at trænge ind i kunstnerens univers for med denne artikel i nogen grad at kunne dokumentere, hvad vi har mistet ved billedernes ødelæggelse og forsvinden.

Appendiks

Højskolens øvrige kunst

I perioden som arbejderhøjskole kom der flere store markante kunstværker til stedet med tilknytning til arbejderbevægelsen, hvoraf et par stykker stadig står i området.

Harald Jensen (1889-1929) havde deltaget i grundlæggelsen af Arbejderbevægelsens Oplysnings Forbund i 1924 og var dens første formand. Han var en af initiativtagerne til købet af Roskilde Højskole kort før sin tidlige død. I det sydvestre hjørne af højskolens store have skabte skolen så en mindehøj for Harald Jensen og satte en stor trekantet bänk af granit og træ på højen med hyldestinskription. Alt dette blev indviet 30/8 1931.⁴¹ Herfra var der vid udsigt over det bakkede landskab og fjorden. I forbindelse med flytningen af selve højskolen kom bænken hen til græsområdet mod Vestre Kirkevej, for så igen senere at få den nuværende placering ved indgangen til hotellet.

Lidt den samme skæbne fik Anker Hoffmanns (1904-1985) skulptur "Åget brydes", som er et mindesmærke over

Fig. 23. Mindebænken for Harald Jensen, 1931. Foto: Gorm Bruun Hansen, 2021.

Fig. 24. Anker Hoffmann: Åget brydes, 1943. Foto: Gorm Bruun Hansen, 2021.

Fig. 25. Max Meden: Taleren 1938-39: Foto i Kommunalarbejderen 1984, nr. 2, s. 24.

Oscar Levinsen (1891-1942). Denne havde grundlagt Landarbejderforbundet og var død i 1942. Mindesmærket blev allerede afsløret 10/10 1943 et sted på højskolens område. Da arbejderbevægelsen forlod bygningerne i 1975, blev skulpturen flyttet til Dansk Kommunalarbejderforbunds kontor i København. Højskolens forstander Knud Farver Petersen fik i 1990'erne skulpturen tilbage til den nye højskole, hvor den stadig står ud mod Vestre Kirkevej.⁴²

Billedhuggeren Max Meden (1882-1946) forærede i 1945 skolen sin statue "Taleren" i anledning af befrielsen som en påmindelse om betydningen af debat og demokrati efter besættelsen. Den blev placeret indvendigt ved trappen. Også den kom til København i 1975 og er dokumenteret af Ib Koch-Olsen⁴³ – men det er ikke lykkedes os trods ihærdig søgen at finde den!⁴⁴

Litteratur

- Abildgaard, Hanne 1994: Ny dansk kunsthistorie, bd. 6: Tidlig modernisme. Arbejderhøjskolen. Elevskrift for Esbjerg Arbejderhøjskole og Roskilde Højskole, udkom 1931-1962.
- Gelsted, Otto 1942: Gelsteds Kunstnerleksikon 1900-1942. Arthur Jensens Forlag.
- Hartmann, Godfred 1981: Mogens Lorentzen. Dansk biografisk leksikon, 3. udg. (<https://biografiskeksikon.lex.dk/>)
- Heinesen, Knud 2006: Min krønike 1932-1979.
- Henningsen, Poul 1953: Nekrolog over Mogens Lorentzen. Socialdemokraten 8. februar 1953.
- Hermansen, Tom 2021: 50 kunstudsmykninger fra Ny Carlsbergfondets historie.
- Madsen, Herman 1934: Dansk malerkunst gennem de sidste 40 år.
- Nielsen, Johan Møller 1976: Roskilde Højskole.
- Nørregård-Nielsen, Hans Edvard 2009: Dansk kunst I-II.
- Skovmand, Roar 1949: Lys over land.
- Swane, Leo 1956: Dansk kunsthistorie. Hirschsprungs Forlag.
- Weilbach, Philip 1994-2000: Kunstindeks Danmark & Weilbachs kunstnerleksikon (seneste version på Kulturarvsstyrelsens hjemmeside).

Noter

- 1 Ansøgning 17. maj 1930. Ny Carlsbergfondets arkiv. Mogens Lorentzen.
- 2 Roar Skovmand s. 213-215.
- 3 Knud Heinesen s. 74.
- 4 Ny Carlsbergfondets arkiv, ansøgning 17/5 1930.
- 5 Ny Carlsbergfondets arkiv, do.
- 6 Mogens Lorentzens efterladte papirer, Det kongelige Bibliotek NKS 4842, kvarto, II Personalialia, Dagbogsoptegnelser 2/5-15/5 1930. Forløbet støttes af papirer i Ny Carlsbergfondets arkiv.
- 7 Indvielsestalen, Arbejderhøjskolen juni 1931, s. 78.
- 8 Ny Carlsbergfondets arkiv, Fondets svar 23/6 1930 og Lorentzens dagbogsnotater 26/5-20/6.
- 9 Tom Hermansen, s. 9-16.
- 10 Se Nina Carlberg & Gorm Bruun Hansen: Skjulte og næsten glemte kunstværker i Roskilde, Gråbrødre skole og dens kunst, i *Historisk Årbog for Roskilde Amt, 2020*, s. 149ff.
- 11 Kladder til Francis Becketts brev til Helge Jakobsen, Ny Carlsbergfondets arkiv, Mogens Lorentzen.
- 12 Arbejderhøjskolen, juni 1931, s. 82.
- 13 Hermansen s. 16.
- 14 Hermansen s. 15.
- 15 Ny Carlsbergfondets arkiv, brev 14/11 til fondet.
- 16 Hermansen s. 9.

- 17 V. Thorlacius-Ussing i *Arkitekten 1956*, s. 66 samt *Ny Carlsbergfondets jubilæumsskrift* s. 133-134.
- 18 Også denne udsmykning er forsvundet i forbindelse med Industriforeningens nybygning på Rådhuspladsen 1978.
- 19 Johan Møller Nielsen.
- 20 Lederen Per Stengade har venligst være behjælpelig med oplysninger om billedmaterialet.
- 21 Indvielsestalen. Arbejderhøjskolen juni 1931, s. 78.
- 22 Dagbogsoptegnelser 10/12 1931 m.m., Kongelige Bibliotek, privatarkivet.
- 23 Indvielsestalen. Arbejderhøjskolen juni 1931, s. 78-79.
- 24 Arbejderhøjskolen dec. 1931, s. 75, 93-95.
- 25 Ny Carlsbergfondets arkiv, brev 14/6 1931.
- 26 Tak til Per Stengade fra Mogens Lorentzen Museum – Vanløsebasen.
- 27 Indvielsestale, Arbejderhøjskolen juni 1931, s. 79.
- 28 Ny Carlsbergfondets arkiv, bilag til ansøgningen af 17. maj 1930.
- 29 Indvielsestalen, Arbejderhøjskolen juni 1931, s. 81-82.
- 30 Staunings arkiv i Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek.
- 31 Indvielsestalen. Arbejderhøjskolen juni 1931 s. 79.
- 32 Th. Rørdam i *Årsskrift for Rødding Højskoles elevforening, 1975*, s. 18.
- 33 Roar Skovmand, s. 218.
- 34 Herman Madsen: *Dansk Malerkunst gennem de sidste 40 Aar, 1934*, s. 52.
- 35 Otto Gelsted: *Kunstnerleksikon 1940-1942, 1942*.
- 36 Leo Swane: *Danmarks Malerkunst, 1956*.
- 37 Ny Carlsbergfondets arkiv, skrivelser 14. april og 17. april 1962.
- 38 Arbejderhøjskolen 1962, s. 4.
- 39 Disse fotos blev trykt i Johan Møller-Nielsen. Negativerne er forsvundne, de overlevende gengivelser er af en af denne artikels forfattere fundet hos højskolens sidste forstander Knud Farver Petersen. Et sæt gengivelser er overdraget til Lokalthistorisk Arkiv på Roskilde Bibliotek. Arbejdernes Oplysningsforbunds Forlag udgav i 1980'erne disse syv afbildninger som et sæt og solgte en del. Mundtlige oplysninger fra tidligere borgmester Poul Lindor Nielsen.
- 40 Ny Dag 20. marts 1976.
- 41 Arbejderhøjskolen dec. 1931 s. 75.
- 42 Mundtlig beretning af Knud Farver Petersen til en af forfatterne.
- 43 Kommunalarbejderforbundet, DKA's fagblad, 1984, nr. 2, s. 24-26.
- 44 Tak til Kåre Lauridsen, Hanne Abildgaard, Per Stengade, Knud Farver Petersen, Jes Fabricius Møller og Ole Kihldorff for gode råd og bidrag, herunder fremskaffelse af billedmateriale.